

VARIA

Bálint Péter*

Debrecen

Esti órán**

– Megállj! Hova, hova ezen a kései órán?

J. a hatalmas tölgyfakaput becsukva maga mögött, oldalra nézett a dörgedelmes hang irányába, az asztali lámpa fényében megpillantotta a kopaszságát szürke svájci sapkája alá rejtő, rigorózus hangjával hivatalának megfelelni kívánó portást, aki hangosan szuszogva felállt, hogy kilépjen a portásfülke ajtaján, s négyszemközt nézzon vele.

– Én, én Sz. tanár úr szemináriumára jöttem, kicsit megkéstem.

– Igyekezzen, fiam, már a tanár is megérkezett fertály órája. A többiek pedig bekuckóztak a teremben.

J. meglepődött a bekuckóztak szófordulaton, s miközben a félhomályos, lépteit visszhangzó sötét folyosón a szemináriumi terem felé haladt, többször is megismételte magában: „bekuckóztak”, ami a szeptemberi nyirkos, szeles idő elől menedékre várók természetes magatartását és a helyiség oltalmát juttatta eszébe. Igyekeztem én is bekuckózni, mondta magában, s tőle szokatlan módon a bajusza alatt elmosolyodott. Nem először járt a szeptemberben meghirdetett, szabadon választható szemináriumon; a szabadon választható egyben azt is jelentette, hogy a teológiai fakultás hallgatóin túl bármely más egyetem hallgatójának vagy gimnazistának is szabad bejárása nyílt a bibliai szövegek értelmezését célul kitűző órákra, amelyek a tanár minden részletre kitérő magyarázatait követően hosszas diskurzusokban teltek el. A kicsiny teremben párás levegő terjengett, a fali akasztókon csüngő vizes kabátok kellemetlen savanykás szagot árasztottak, mint nagyanyja konyhájában a káposztalevelek, amikor leforrázta őket; a folyosó sötétsége

* Bálint Péter (Debrecen, 1958) nyugalmazott egyetemi tanár, tudományos kutató, József Attila-díjas író. 1984-ben végzett a Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar nyelv és irodalom és történelem szakán. 2000–2020 között a Debreceni Egyetem (DE) Gyermeknevelési és Felnőttképzési, valamint Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Karának oktatója, 2015–2020 között pedig dékánja. 2010-ben habilitált a Debreceni Egyetem Filozófiai Intézetében az *Önmagunk megírásának vágya?* című irodalomelméleti tézisével. Másfél évtizede a Kárpát-medencei etnikumok mesenarratíváit kutatja irodalmi hermeneutikai, komparatisztikai és nyelvfelmológiai aspektusból. E témában öt kötete jelent meg magyar és angol nyelven, illetve tucatnyi tanulmánykötetet és mesegyűjteményt szerkesztett. 2022-ben megjelent a *Meseértelmezések* és a *Jézus-mintázatok a népmesékben* című kötete, 2024-ben pedig *A vallásos mese hermeneutikája* című könyve a Magyar Napló Kiadónál. E-mail címe: balintp58@gmail.com.

** Az itt közölt írás a szerző készülő regényének első fejezete.

után a terembe lépve a vibráló neonégők nehezítették a látását, viszont amikor meghallotta maga mögött a határozott léptek koppanását, gyorsan a kicsiny terem utolsó padja felé vette az irányt, s lehuppant egy székre.

A szemináriumi terembe belépő Sz. tanár kissé kopott, sötétbarna bőrtáskáját az asztalra tette, akkurátus mozdulatokkal sorjában vette elő a könyveit és mapába zárt jegyzeteit, fejével üdvözlésként bólogatott az asztaloknál tőle jobbra és balra ülő hallgatók felé. Akkurátus mozdulatai semmilyen szempontból nem tükrözték jellemét, ha arra gondolunk, hogy tekintélyt követelő, megközelíthetetlen lett volna, épp ellenkezőleg, inkább megfontolt, egy-egy érvelésének magában többször is végére járó, ám közvetlen ember volt. Lehunyta szempilláit, összekulcsolta két tenyerét, magában elmondott egy imát, majd újfent szétnézett a hallgatók sorain, s érces hangján szólalt meg.

– „Mert úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.” Ámen. Kedves hallgatók, a mai késő esti órán, amikor szép számban meglátogatták e szemináriumi alkalmat, egy különös éjszakai látogatásról szeretnék beszélni önöknek. A legutóbbi alkalommal János evangéliumának harmadik fejezetét tűztük ki a mostani dialógusunk tárgyaként, mely látogatás nem pusztán János evangéliumának legsarkalatosabb, legépületesebb és talán az egyik legtöbb forráskritika tárgyát képező szöveghelye, de istenhitünk fundamentumára is rávilágít. Elöljáróban szeretném leszögezni, hogy a textus két bölcs, a Talmudban és Tórában igencsak járatos rabbi párbeszédét eleveníti meg. Ellenben azt nem tudhatjuk, hogy az éjszakai találkozás valóban megtörtént-e vagy sem, így történt-e meg, ahogy leíratott, mivel egyedül János evangélista ad róla számot.

Rövid szünetet tartott, s ez idő alatt leült az asztal előtti karosszékre, hogy nyugodtan folytathassa a diskurzust; nem akarta elvonni a hallgatók figyelmét a padok közti szüntelen le s fel járkálásával.

– E szöveghelyet faggatva, úgy tűnik, a két rabbin kívül senki sem vett részt ezen a találkozáson. Bizonyos utalások szerint, amelyek nem nyertek igazolást a későbbi magyarázatokban, feltehetően az Olajfák hegyén történhetett, maga János sem volt ott, aki pedig hírt ad az eseményről, talán hallomásból, nemzedékről nemzedékre történő többszöri szóbeli átadás nyomán, feltételezhetően maga is módosította, a saját szempontját előtérbe helyezve átírta a történetet, ahogy ezt a hallomásból eredő vagy mások információján alapuló átírást a Jézus korabeli tanítványok esetében láthatjuk. Megvallom őszintén, mindig derűsen olvastam az antikvitas korabeli történetírók állásfoglalását saját nézőpontjukat illetően. Például Hérodotosz, aki maga is sok-sok mendemondát említ, ekként vall: „Amit eddig elmondtam, az mind a saját megfigyeléseimen, a magam alkotott véleményen és a kutatásaimon alapul. Mostantól kezdve azonban hallomás

után fogok beszélni az egyiptomiakról, de lesz ebben olyan is, amit magam láttam.” Josephus Flavius pedig, aki indítatva érzi magát, hogy a gyűlölködőkkel szemben megírja a zsidó nép őstörténetét, keserűen fakad ki: „Mindenekelőtt csodálkozásomnak kell hangot adnom azokkal szemben, akiknek nézete szerint, a régi dolgokat illetően, csak a görögökre kell hallgatni, csak tőlük lehet megtudni a valóságot, de sem nekünk, sem senki másnak a világon hinni nem szabad.”

– Úgy tűnik nekem, tanár úr, Jézus korát tanulmányozva éppen ez az ismerethiány és a megalapozatlan következtetések sokasága, a nagyfokú szubjektivitás és az egymásnak is ellentmondó tanúskodás, az értelmezések értelmezésének átláthatatlansága és a hipotézisek kaotikussága jellemző az élet minden területére.

– Valóban, erre bizonyosan rámutatunk a későbbiekben, ámde maradjunk a textusbeli bizonytalanságnál, ami további fajsúlyos kérdéseket is felvet, tudniillik, hogy minden kétséget kizáróan pontosan ezek a János által utólag leírt kardinális szavak hangzottak-e el a találkozás alkalmával, nem feledve a többszöri egyik nyelvről a másikra történő fordítások és átírások megbízhatóságának kérdését, illetve a beszélgetés és híradás nyelvéről szóló vitákat sem. Például Heller Bernát amellet teszi le a voksát egyik tanulmányában, Abraham Ibn Ezrára hivatkozva, hogy Isten Ádámmal és valamennyi prófétával héberül, s nem arámi nyelven beszélt, mert a hébert őseredeti és egyetemes nyelvnek tartották. A nyelv-váltogatásra pedig ékes példa Nikodémosz evangéliuma, amit *Pilátus-aktá*ként is ismerünk. A zsidók azt követelik Pilátustól, hogy hozassa ítélszéke elé Jézust, ellenben ordítva tiltakoznak, amikor a helytartó az udvarmestert küldi érte, aki tanúságot tett Jézus mellett, s ezt vetik a szemére felháborodva: „A zsidók gyerekei a saját nyelvükön kiáltoztak. »Hogyan értetted meg te ezt görögül?« Az udvarmester így válaszolt: »Megkérdeztem egy zsidót, hogy mit kiabálnak, és ő görögre fordította nekem.«”

A teológushallgatók tanulmányaik során bizonyos fokig beavatást nyernek a héber és görög nyelvbe, így valamelyest a fordítás nehézségeibe és a megfelelő szavak megtalálásának rejtelmeibe is, ám a külsős hallgatók nyelvben vagy nyelvekben járatosságáról a tanár nem sok tapasztalattal rendelkezett; azt gyanította, hogy a többi karon talán a latin, az angol, a német nyelv ismerete jöhet szóba, Kálvin nyelve, a francia már kevésbé, s mindezt figyelembe véve kényszerült némelykor nyelvészeti és grammatikai utalásokat is tenni, mert tudományának részét képezte a szavak jelentésének és kontextusbeli helyes használatának a mérlegre tétele. A felsőbb évesek között híres volt nyelvi szigoráról, minden egyes szemináriumi dolgozatban nemcsak a nyelvtani hibákat javította, hanem a pongola kifejezéseket is, mondván: a tanító és lelkész felelős a rábízott nyáj nyelvi tisztaságáért.

– Mindenekelőtt engedjék meg nekem, hogy gyakorló lelkipásztorként először felolvassam, majd miként a gyülekezetben is szokás, mondatról mondatra értelmezsem a szöveget, amely ekként található meg János evangéliumának harmadik fejezetében:

„Volt a farizeusok között egy Nikodémus nevű ember, a zsidók egyik vezető embere. Ő egy éjjel elment Jézushoz, és így szólt hozzá: Mester, tudjuk, hogy Istentől jöttél tanítóul, mert senki sem képes megtenni azokat a jeleket, amelyeket te teszel, csak ha Isten van vele. Jézus így válaszolt: Bizony, bizony, mondom neked: ha valaki nem születik újonnan, nem láthatja meg az Isten országát. Nikodémus ezt kérdezte tőle: Hogyan születhetik az ember, amikor vén? Bemehet anyja méhébe, és megszülethet ismét? Jézus így felelt: Bizony, bizony, mondom neked, ha valaki nem születik víztől és Lélektől, nem mehet be az Isten országába. Ami testtől született, test az, és ami Lélektől született, lélek az. Ne csodálkozz, hogy ezt mondtam neked: Újonnan kell születnetek. A szél fúj, amerre akar; hallod a zúgását, de nem tudod, honnan jön és hová megy: így van mindenki, aki a Lélektől született. Nikodémus megkérdezte tőle: Hogyan történhet meg mindez? Jézus így válaszolt: Te Izráel tanítója vagy, és ezt nem tudod? Bizony, bizony, mondom neked: amit tudunk, azt szójuk, és amit láttunk, arról teszünk bizonyosságot, de nem fogadjátok el a mi bizonyágtételünket. Ha a földi dolgokról szóltam nektek, és nem hisztek, akkor hogyan fogtok hinni, ha majd a mennyiekről szólok nektek? Nem ment fel a mennybe senki, csak az, aki a mennyből szállt le, az Emberfia. És ahogyan Mózes felemelte a kígyót a pusztaiban, úgy kell az Emberfiának is felemeltetnie, hogy aki hisz, annak örök élete legyen őbenne. Mert úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen. Mert Isten nem azért küldte el a Fiút a világba, hogy elítélje a világot, hanem hogy üdvözüljön a világ általa.”

A hallgatók mindegyike ismerte a szöveget, a szemináriumi órára készülve elolvasta, talán sokadszorra is újraolvasta, ám a prédikáció szokása megköveteli, hogy a lelkész mindig felolvassa az aznapra kijelölt igét, a hallgatóság friss emlékezetbe idézendő a textust. A magyarázat kiindulópontja a szöveg pontos ismerete, s ha az előzetes olvasás során a fürkésző szem esetleg gyorsan átsiklott volna egy-egy részleten, vagy a jelentőségénél kevesebb figyelmet szentelt egy szónak, a felolvasás és az azt követő magyarázat új megvilágításba helyezi a szöveg értelmét.

– Nos, kedves hallgatóim, annak a feltételezésnek is hangot adhatunk, hogy vajon János közismert szűkszavúságánál nem volt-e sokkal részletesebb, familiárisabb, talán botrányosabb és politikusabb is a kettejük közötti diskurzus. Miért is ne feltételezhetnénk ezt? Ne feledjük, két, egymástól markánsan elkülönülő

táborhoz tartoznak, emiatt az éjjeli látogatás célja nem csupán a Jézus bizonyágtételének igazsága felőli meggyőződésről szólhatott, vagy szólhatott volna, hanem ezzel együtt az idősebb és politikai életben szerzett tapasztalatok okán a jóakarátú intelmezés, a kirobbanni készülő botrány elkerülése és az úgymond jobb belátásra bírás is lehetett célja Nikodémusnak. Hogy miért is, arra később még visszatérünk. De szögezzük le szigorúan: számunkra János szövege adott, az attól való eltérés a fikció behatárolhatatlan és beláthatatlan terrénumát képezi, és egy másik találkozást feltételez, amiről viszont nincs tudomásunk. A párbeszédben részt vevők számszerűsége kapcsán mindenképpen meg kell jegyeznem: az egyik tudós lelkészársam pontosan világít rá arra a nyelvi fordulatra, hogy bizonyágtételük adott pillanatában mind Nikodémus, mind pedig Jézus többes számra vált át az egyes szám első személyről, vagyis mindketten egy-egy csoportot társítanak mondandójukhoz. Nikodémus a farizeusokat képviseli: „Mester, tudjuk, hogy Istentől jöttél tanítóul”, Jézus pedig a hívei nevében beszél: „amit tudunk, azt szóljuk, és amit láttunk, arról teszünk bizonytságot”. A *mi* és a *ti* kulturális antropológiai értelemben vett egymásnak feszülésével találjuk szemben magunkat, e jelenségnek szinte beláthatatlan ma már a szakirodalma, még ha nálunk alig is ejthetünk szót e szép jövő előtt álló tudományterületről.

A szemináriumvezető lélegzetvételnyi szünetet tartott, szokása szerint lehunyta a szemét. Talán ismét imádkozik, gondolták némelyek a hallgatók közül, ellenben a teológushallgatók, akik jól ismerték előadásairól, tudták, hogy a perikópa előtti elmélyülés pillanatai ezek, amikor a gondolataira és mondandójára összpontosít. Akadt, aki e rövid idő alatt a frissében papirosra vetett jegyzeteire tekintett, ellenőrizendő, hogy minden fontos gondolatot megörökített-e; akadt, aki az asztallapon heverő árkusait rendezgette, felkészülendő egy későbbi hozzászólásra. Csönd honolt a teremben, akár a légy zümmögését is hallani lehetett volna, ha még egykettő előmerészkedett volna a rejtekéből, a nyílászárók hasadékaiból.

– Kérdések egész sora vetődik föl az evangélista tanúságtételét górcső alá véve: ki is valójában Nikodémus, aki az éjszaka leple alatt, szokásához híven a hegyen meditáló Jézust felkeresi? Miért az éjszaka leple alatt, Buber szerint nem titokban, hanem a titok légkörében tesz látogatást a farizeusok közt magas tisztséget betöltő, nagy vagyonnal rendelkező, a Szanhedrin főpapjai által is megbecsült főember? Félnie kellett-e valakitől, talán éppen a nagytanácsbeli társaitól, akik nem bocsátottak meg senkinek, aki megkérdőjelezni merészelte megfellebbezhetetlen ítéletüket? Igaz volna az a feltételezés, hogy egy zsidó vezető számára megalázó lett volna fényes nappal, a városlakók színe előtt találkozni egy fiatal, tanításaival hatalmas botrányt keltő rabbival? Vagy sokkal inkább elképzelhető, hogy mindazon értesülések – ma azt mondjuk –, információk birtokában, amiket Jézusról hallott, elbizonytalanodott addigi tudásában, egyszeriben kételyek és aggodalmak

járták át a lelkét – a Lélek kifejezés központi szerepet játszik még érvelésünkben –, és önmaga bizonytalansága okán félelem támadt szívében? Végezetül feltehetjük azt a kérdést is: ki találkozik, és kivel? Ez pedig felveti a *felé* kérdését: vajon az Istenhez vezető utat keresi-e, vagy Isten keresi az utat a Nikodémus-féle hitkereső emberek felé?

A szemináriumvezető végigfuttatta tekintetét az irkájukba jegyzetelő hallgatókon, hogy tudják-e követni logikus sorrendbe állított kérdésit, s amikor a többség felemelt fővel újból reá figyelt, szavainak lendületet adva folytatta mondanóját. Tanár és tolmács tagadhatatlan erényei közé nemcsak a pontosság, hanem a követhetőség is hozzátartozik; a mellérendelő mondatok illeszkedését köztudottan megnehezíti az alárendelő mondatok gyakori közbeiktatása, s ilyenkor mind az előadó, mind a hallgató esetében előfordulhat a figyelemelterelődés és az elkalandozás, ez pedig veszélyezteti az előrehaladás menetét. Nem véletlenül szükséges elsajátítani a retorika és az elbeszélés szabályait az élőszavas mondasikerességéhez, s e tekintetben a prédikátor és a mesemondó előadása aligha különbözik egymástól, ahogy ezt a folkloristák és irodalmárok megállapították.

– Nos, kedves hallgatók, ha visszatérünk a kiindulópontunkhoz, rögvest megállapíthatjuk: mindazt, amit Nikodémusról és a találkozásról tudhatunk, kizárólag János evangéliumából, annak is több igehelyéről meríthetjük. Persze akadnak szép számban olyanok, akik korunk történészei és más humán tudományok forráskutatói szellemében azt állítják: egyetlen szerző, egyetlen forrás önmagában semmit sem bizonyít, s az ilyen szöveg tényértéke ugyancsak megkérdőjelezhető, vagy éppen nulla. Bizonyos szempontból még igazuk is lehet, csakhogy, s ezt nem győzőm eléggé hangsúlyozni, esetünkben nem történelmi események vagy tények igazolásáról van szó. El sem tudják képzelni, hogy az elmúlt évszázadok során, amikor is oly sok társadalomtudomány meghatározta önnön mibenlétét és vizsgálati módszereit, például a történészek hitünknek hány, de hány fundamentumát képező forrás hitelességét kérdőjelezték meg, kiváltképpen is Jézus személyét, cselekedeteit és tanításait illetően. A francia történész, irodalomkritikus és filozófus René Girard, aki napjainkban a vallásantropológia kiemelkedő személyiségének számít, a kereszthalálban elutasítja Jézus áldozathozatalának értelmezését, és a *Bűnbak* című kötetének már az elején mehökkentő kijelentést tesz szakmájának képviselőiről. A beszélgetésünkre készülve egy kis lapocskára jegyeztem le megfontolandó szavait: „Miután történészek egymást követő nemzedékei értelmeznek – majd értelmeznek át – olyan szövegeket, amelyekről nem is olyan régen még úgy tűnt, hogy valós információt tartalmaznak, ma ezekkel szemben is fokozott gyanakvás érvényesül.” A bizonytalanság és gyanakvás, a túlzott engedékenység és tekintélytisztelet egy-egy forrás és értelmezésének hitelességével szemben számos egzegétát gondolkodásra sarkallt. E ponton a rendszeres teológia

legnagyobb képviselőjét, akiről a korábbi szemináriumokon számtalanszor szót ejtettünk, Paul Tillichet idézem jegyzeteimből. „Nem lehetséges, hogy a történetkritika arra az álláspontra helyezkedik, hogy a názáreti Jézus nevű ember sohasem élt? [...] És ha egy ilyen ítéletet nem is lehet teljes határozottsággal meghozni, hát nem dönti-e romba a keresztény hitet már az is, hogy egyáltalán elképzelhető és valószínűnek mondható, hogy Jézus nem élt?”

A hallgatók az idézetben felvetett kétségekkel nem először találkoztak, gyakorta bombázták őket a környezetükben lévők, alantas szándékúak és megfélemlítettek, megrögzött ateisták és rég hitehagyottak olyasfajta kijelentésekkel, vérlázítókkal és megmosolyogtatókkal egyaránt, amelyek Jézus létének tagadásán túl magának Istennek a valóságát tagadták. Azokat, akik papi családból származnak, kevésbé lehetett megingatni hitükben, talán azért sem, mert atyáik révén korán szembesülniük kellett a leendő hivatásukkal járó mellőzöttséggel és száműzetéssel, s talán még a nyomorgatással és vegzálással is egyes hivatalok részéről. J. ezt maga is meg tudta volna erősíteni több példán keresztül is, nagyapja sorsa eklatáns példaként szolgált a számára; de az egyik gimnáziumi osztálytársa, aki vidéki, hithű katolikus családból származott, ezt ugyan nem verte nagydobra, több nyelvet beszélt, és eminens tanuló volt, olyasvalaki, akiről tanárai folyton azt mondogatták, hogy bármely egyetemre felveszik, tanárai figyelmét elterelendő, angol szakra adta be felvételi kérelmét, s mindenki természetesnek is vette, hogy sikeres érettségi vizsgát tett, ám azon mindenki megdöbben, hogy szeptemberben a római Gregoriana egyetemen kezdte meg tanulmányait.

– Ha már itt tartunk, e meglehetősen sok ágbogas, veszedelmes bizonytalansági tényezőt érintő kérdésnél, egy másik teológus professzor kollégámat is meg kell említenem, aki a Jézus-kutatásban hangsúlyosnak tartja azt, hogy az evangéliumi elbeszélések bizonyosságtétel-jellegűek. Az utóbbi szóösszetételre hívnám fel a figyelmüket: *bizonyosságtétel-jelleg*, ugyanis a keresztény ember számára ez a nyilvánvaló szándék minden utólag is visszaigazolható ténynél hangsúlyosabb, már ha a tény fogalmát egyáltalán meg tudjuk határozni. De azt is megkérdézhetnék, mert ahogy a kurzusunk legelején megegyeztünk, az érveléseink során kérdezni és hozzászólni bármikor szabad, miért is hozakodtam elő e két citátummal Nikodémus kapcsán, holott mindkettő konkrétan Jézusról szól. Egyfelől, mint hallották, János is bizonyosságtételt tesz Jézus küldetése lényegét megvilágító tanításáról: „Bizony, bizony, mondom neked: amit tudunk, azt szóljuk, és amit látunk, arról teszünk bizonyosságot, de nem fogadjátok el a mi bizonyosságtételünket”. A lelki szemeim előtt látom, amint a tisztességben megőszült, a hitét erősítendő, folyton szent szövegeket és a zsidó rabbik által a későbbiekben *szeferim biconim*-nak nevezett, vagyis nem kanonikus iratokat is olvasó, ezek értelmezésében otthonos Nikodémus megrendülve, mintegy magába roskadva hallgatja a fiatal rabbi

szigorú feddésnek számító intelmét: „Te Izráel tanítója vagy, és ezt nem tudod?” Ez nemcsak afféle professzori intelem a szigorlati vizsgán felkészületlenségéről tanúságot tevő hallgatónak, aki a szerencséjében és egy jobb póttételben bizakodik. Sokadjára hangsúlyozom, Nikodémus a Talmud és Tóra szövegértelmezéseiben igencsak tapasztalt és a kor elvárása szerint több nyelvet beszélő rabbi is, úgyhogy miként ma mondani szokás: nem könnyű őt falhoz állítani. Nincs semmi okunk azt feltételezni, hogy ne hinne sziklaszilárdan Isten teremő és Izráel népe iránt szüntelen gondviselő voltában, az ígért Messiás eljövetelében, a Tóra útmutatásaiban, a zsidó nép rómaiak általi megszállásának békés véget érésében, mert-hogy békeszerető volt, amiként erről Josephus Flavius is tudósít, akiről még szó esik a későbbiekben. Másfelől azért bátorkodtam előhozakodni a bizonyosságtétellel, mert szent meggyőződése, hogy talán az egész Újszövetségben e kulcsmondatban ragadható meg a hitünk záloga: „Mert úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.”

A hallgatók a bibliai szövegek magyarázata nyomán megtanulták, hogy az aznapra szánt igehely felolvasását követően indulhat meg a párbeszéd, amikor is eljön az ő idejük, tanúságot tehetnek felkészültségükről, vagy éppen megannyi kételyükről, amelyek szerencsés esetben megalapozzák a további érvek ütköztetését. Azt is megtanulták, hogy tanáruk sokkal jobban szívleli azokat a hallgatókat, akik bátran vállalják véleményüket, még ha olykor sületlenségnek tűnik is, mert ahogy mondani szokás: hibájából tanul az ember. A szöveghelyek útvesztőiben nemcsak egy tudását próbára tevő hallgató veszhet el könnyen, hanem még komoly prédikátorok is, mert ahogy erre a hitviták során számos példát láthattunk, közülük sokan otthagyták a fogukat egy-egy nyilvános vita végeztével.

– Tanár úr, nem szerettem volna közbevágni mondandójának, de Jézus bizonyosságtételei és Nikodémus értetlenkedése kapcsán talán érdemes idézni egy amerikai teológust, aki szerint nem az a különösen érdekes, hogy az apostolok történeteket beszélnek el a Jézusról szóló példabeszédekben, hanem az, hogy ezek a történetek olyannyira emberek és valóságosak, a bennük szereplők pedig gyarlók és esendők, teszem hozzá én.

– Némí igazsága van, ismerünk olyan történészi vélekedést, amely szerint a hellenisztikus korban a zsidó-keresztény felfogás azért tartja fontosnak Jézus és kiterjedt családjának szerepét, mert a Megváltó ember voltát és zsidó voltát egyaránt szeretné hangsúlyozni. Ennek okán János sem beszél a szűz fogantatásról, amit vélhetően a szűztől születés pogány mitologémájának tart. Csak emlékeztetni szeretnék rá, hogy Jézus születésének dátuma január 6., amelyet epifánia-ként, másként vízkeresztként emlegetnek a keresztények, s amelyről egy 4. századi püspök görög nyelven írott művében tesz említést, ugyanis e napon Kóré,

akit szűznek neveznek, megszüli Aiónt, aki az időt, az örökkévalóságot személyesíti meg allegorikus formában, nyilván érzékeltetve bizonyos áthallásokat a két ünnep és két isteni személy között. A későbbi évszázadokban pedig alaposan átírják vagy éppenséggel negligálják a családtörténetet, kiváltképpen is az első püspök, Jakab jelentőségét, és helyette Péter és Pál kerül a fókuszba. Ennek ellenére se feledjük, János nem Homérosz, még ha fel is fedezhetjük a vak dalnok fiktív elbeszélései mélyén az emberi és valóságos aspektusokat.

– Gerd Theissen német teológus is hasonló véleményen van, amikor azt mondja, hogy Lukács evangéliumának Jézusa a szegényekhez, bűnösökhöz és kitaszítottakhoz való odafordulása révén emberi.

– Viszont az is belátható, hogy a nagyon is világi ember, Nikodémus és a fentről érkezett Jézus egymásra vannak utalva, a folyton racionálisan gondolkodó Nikodémus fölveti a hitet keresők nevében az újjászületés mindmáig érvényes hogyan kérdését, Jézusnak meg – bocsánat a kifejezésért – éppen kapóra jön, hogy miközben megfeddi a bölcs főtanácsost tudatlanságáért, egynéhány mondatban megfogalmazza messiási küldetését.

– Az egymásra utaltság talán nem éppen a legmegfelelőbb kifejezés, sem az Atya és a Fiú, sem az Isten és az ember viszonyában. Érteni vélem a gondolatmenetét, valószínűleg a párbeszéd dinamikájára, a jézusi tanítás parancsszerűségére és a vele szemben álló Nikodémus képviselte régi hit mentén való megmaradásra kívánt rámutatni. Ez a feszültségteremtés János koncepciózus szövegszerkesztésére jellemző, még ha a szöveg egésze rejtélyes is. Viszont látnunk kell azt is, hogy a hellenisztikus kori zsidó-keresztény közösség megváltozásával, a megtért pogányok számának növekedésével együtt jár az is, hogy Jézus emberi vonásai, amelyek Tillich értelmezésében a názáreti Jézus nevű ember tényleges valóságát bizonyíthatnák a kutatók számára, egyre inkább háttérbe szorulnak, és az isteniek válnak dominánssá, amiben nem kis szerepet játszik a vezető szerepre szert tett Péter és a Jézussal személyesen sohasem találkozott Pál személyének felértékelése.

A tanár az asztallapra könyökölt bal karjával, az ökölbe szorított kézfejére támasztotta az állát, s lehunyta szemét, úgy tűnt, újból elrendezni igyekszik magában a további mondandóját, nehogy parttalanná váljék a dialógus. J. évtizedekkel később tapasztalja csak meg, maga is szemináriumvezető lévén, hogy egy-egy kijelölt téma mily szélesre tárhatja az értelmezések kapuját, ha a hallgatóság érdeklődése, felkészültsége, aktivitása egybeesik a tanár útmutató és értelmező szándékával, úgyhogy ha a tanár nem szab határt a diskurzusnak, a szerteszét futó érvelések szétfeszítik az adott idő keretét.

– Azt javaslom, ne siessünk előre! Azt ígértem, hogy Nikodémusról fogok beszélni, mert ő egy olyan személyiség, aki megérdemli a további figyelmünket.

Maradjunk annyiban, hogy az óra második felében vissza is fogok térni rá, de most inkább arra a kérdésre összpontosítok, volt-e félnivalója Nikodémusnak. Azt kell mondanom, az éj leple alatt látogató farizeus főember valóban félhetett, megvolt rá minden oka. A Szanhedrin akkoriban egyfajta bíróságnak, törvényhozó testületnek számított, amely a római fennhatóság ellenére is szabad kezét kapott vallási ügyekben, és élt is ezzel a jogával, még ha ennek az ellenkezőjére is látunk példát Jézus elítéltetésekor, aminek megvan az oka. S ha a nagytanács tagjai valamilyen rejtélyes módon, esetleg a templomszolgák, a titkos hírszerzők vagy jószomszédok besúgása révén bizalmas értesülést kaptak volna arról, hogy az egyik befolyásos társuk nem volt rest találkozni, pontosabban szólva találkozásban lenni a botrányos hitelvetek valló tanítóval, minden bizonnyal komoly feddésben részesítették volna az illetőt. Ha ugyan egy ilyen enyhe büntetésnél megálljt parancsolnak haragjuknak, s nem engednek zöld utat a kegyetlen bosszúnak. Tökéletes példát találunk a szigorú feddésre János egy másik szöveghelyén, a János evangéliuma 7. fejezetének 50–52. versében, amikor is a nagytanács a hamis prófétának aposztrofált Jézust el akarta fogatni a templomszolgákkal, hogy ítélet alá vonja, ámde Nikodémus a jogszerűsége emlékeztette tanácsostársait: „Elítéli-e az embert a mi törvényünk, míg ki nem hallgatták, és meg nem tudták tőle, hogy mit tett? Azok pedig így válaszoltak neki: Talán te is galileai vagy? Nézz utána, és lásd be, hogy Galileából nem támad próféta.” Vagy a *Pilátus-akták*ban arimátiai József bebörtönzésére: „Miért nehezteltek rám azért, mert kikértem Jézus testét? De tudjátok meg hát azt is, hogy elhelyeztem őt az én új sírboltomban, becsavarva testét egy fehér lepedőbe és egy nagy követ gurítva a barlang bejáratához. De ti botrányosan viselkedtetek ezzel az igazzal szemben, mert nem volt elég nektek, hogy keresztre feszítettétek, még egy dárdával is átszúrtátok!» A zsidók akkor letartóztatták Józsefet, és elrendelték, hogy legyen lakat alatt bezárva a hét első napjáig.”

A mennyezethez szerelt egyik neonégő folyamatosan sistersgő hangot hallatott, éppen olyat, mint amelyet az elektromos szünyogcsapda szokott, ha belerepült egy rovar, amely mindegy is, honnan, a szomszédos házból vagy teremből indult rövid életpályájára, sorsa egyetlen pillanat alatt bevégeztetett. Az egyik hallgató izgatottan felpattant a székéről, és bocsánatot kérve a jelenlévőktől, határozott ujjmozdulattal csapta le a dühítően sistersgő fényforrás kapcsolóját. Ettől persze még nem lett sötétség, s egy épületes elbeszélés logikája szerint azt is mondhatnánk, ott, ahol Jézus jelen van, elűzetik a sötétség; a valóság viszont az, hogy a kicsiny termet hat hosszúkás neonégő világította be, egy kiiktatása még nem veszélyeztette a világosan látást.

– Tanár úr, irodalom szakos hallgató vagyok az egyetemen. Véleményem szerint az „éj leple” kifejezés meglehetősen összetett metafora. Először is néhány

irodalmár szerint az éjszakai órák kiválóan alkalmasak arra, hogy bizonyos fenomenének mögött magát a lényegét ragadjuk meg, emellett az elmélyült gondolkozás, az álmok és elfojtott ösztönök tudatosulása számára is különösen alkalmas időszak. Az éji óráról Martin Buber értekezik az *Istenfogyatkozásban*, ahol is Hölderlin e két sora kapcsán: „De jaj! éjben bolyong, mint alvilágban, / istenhit nélkülözön nemzedékünk” a filozófus Heideggert idézi. Hadd idézzek jegyzeteimből: az éji órán „fordulat következik be a gondolkodásban, ismét felvirrad a nap, és újra »kezdődhet az Isten vagy az istenek megjelenése«”. Másodszor az éjszaka és a félelem összetartozásáról aligha találhatunk megrendítőbb példát Shakespeare *Hamlelének* nyitó mondatainál, amikor is a helsingöri várfalnál őrt álló Bernardo azt kérdezi: „Ki az?” Majd Francisco ekként válaszol: „Nem úgy: *te* állj s felelj: ki vagy?” Az éji sötétségben, s talán nyirkos-ködös homályban a régóta posztoló őr s az őt felváltani érkező társa, az orruk hegyéig sem látva, félelmükben egymást faggatják kilétükről, a drámaíró így teremti meg rögtön a félelemből fakadó feszültséget. Harmadszor a középkori példázatokban és a későbbi folklorisztikus szövegekben gyakorta bukkanunk az éji órán találkozás költői metaforájára, hiszen az áldásadással és átokmondással, megajándékozással és cselvetéssel, tanácsadással és megtevesztéssel, virrasztással és bűbájjalással egyaránt összefüggésbe hozható.

– Különösen az első megjegyzése érinti Jézus többszöri magányos félrevonulásának indokát, amit nem teljes egészében oszt meg a tanítványokkal, mert tudja, hogy aluszékonyak és ingatag hitűek lévén nem is igazán értenék meg, egyedül Mária Magdalénának fedi fel titkát, hogy ilyenkor az Atyával társalog, mondhatnánk úgy is, iránymutatást kér tőle a jövőt illetően. Ismerünk olyan szövegmagyarázatot, mely szerint Nikodémus látogatása során az éjszaka a hit hiányosságát, míg Jézus a világ világosságát, a fényt szimbolizálja.

– Tanár úr, teológiára járok, újra. Kihagytam két szemesztert, mert özvegy édesanyámnak segítettem, de a napi munka mellett bőven maradt időm a Biblia tanulmányozására. Eddigi olvasmányélményeim szerint, rossz indulattól vezérelt gazemberek: tolvajok, gyilkosok, kémek; és jó szándékkal érkező *hospesek*: meghívott vendégek, váratlan jövevények, titokzatos látogatók egyaránt kihasználják az éj védelmét. Martin Buber a *hospes* kifejezéssel ellentétben a héber *gér* szót használja, aki szerinte olyan ember, aki az Izráel körében élő, nem zsidó vendég és jövevény megfelelője, akikhez Jézus odafordul, és bevonja őket az üdvözülés lehetőségébe. A mai órára készülve és számos szöveghelyet megjelölve arra a következtetésre jutottam, komoly erőfeszítést jelentene még a vallásbölcseseknek is összeszámolni a két szövetségben előforduló éjjeli látogatásokat, amelyek valamilyen mértékben megváltoztatták az egyes emberek vagy egyes népek sorsát. Csak egy eklatáns példát említenék, amelyet Jób könyve 24. fejezetének 13–17.

verseiben olvashatunk a gyilkosságra és tolvajlásra vonatkozóan: „Vannak, akik a világosság ellenségei lettek, nem ismerik útjait, nem maradnak ösvényein. Virradat előtt kel föl a gyilkos, hogy megölje az elesettet és a szegényt, a tolvaj pedig éjjel. A házasságtörő szeme az alkonyatot lesi: Senki szeme ne vegyen észre – gondolja, és lepellel takarja el arcát. Sötétben törnek be a házakba, nappal bezárkóznak, nem akarnak tudni a világosságról. Mert mindnyájuknak a sűrű sötétség a reggelük, hiszen megszokták a rémítő, sűrű sötétséget.”

– Teljességgel osztom a véleményét, fiatal kolléga. Számtalan bibliai szöveghely is visszaigazolja állításait, memóriámra hagyatkozva csupán néhányat kívánok megemlíteni. Az éj leple sok mindenkit sokféle bűn elkövetésére csábított, de számos büntetés is született egy-egy éjszaka során. Mint ahogy mondta, az éjszaka alkalmat ad a fertelmes bűnre és alantas cselvetésre is, emlékezetünk mély kútjából elevenítsük föl elsőként Sodoma lakóinak elborzasztó bűnét: „A két angyal estére Sodomába érkezett, Lót pedig éppen Sodoma kapujában ült. Amint meglátta őket Lót, fölkel, eléjük ment, és arccal a földre borult. Ezt mondta: Térjetek be, Uraim, szolgátok házába, töltsétek itt az éjszakát [...] Mielőtt azonban lefeküdtek volna, a város férfiai, a sodomaiak körülvették a házat: ifjak és öregek, az egész nép kivétel nélkül. Bekiáltottak Lótnak, és azt mondták neki: Hol vannak azok a férfiak, akik hozzád jöttek éjszakára? Hozd ki őket hozzánk, hadd háljunk velük!” (1Móz 19,1 skk). Vagy alig néhány sorral alább a 19. fejezet 30–36. verseiben beleütközünk egy ennél még botrányosabb történetbe, ami Lót leányainak bűnére világít rá: „Lót fölment Cóarból, és letelepedett két leányával együtt a hegyen, mert félt Cóarban lakni. Egy barlangban lakott két leányával együtt. Egyszer a nagyobbik leánya ezt mondta a kisebbiknek: Apánk öreg, és nincs ezen a földön férfi, aki hozzánk bejönne, ahogy az egész földön szokás. Gyere, itassuk le apánkat borral, háljunk vele, és támasszunk apánktól utódot! Leitatták tehát az apjukat borral még azon az éjszakán, és bement a nagyobbik, és az apjával hált. Lót pedig nem is tudta, hogy leánya melléfeküdt, majd pedig távozott. Másnap azt mondta a nagyobbik a kisebbiknek: A múlt éjjel én háltam az apámmal. Itassuk le őt ma éjjel is, és menj be te, hálj vele, hogy utódot támasszunk apánktól! Azon az éjszakán is leitatták tehát az apjukat, és a kisebbik is vele hált. Lót pedig nem is tudta, hogy leánya melléfeküdt, majd pedig távozott. Így esett teherbe Lót mindkét leánya az apjától.” Továbbá, ha sok szempontot figyelembe véve szót ejtettünk és ejtünk Jézusról, ne feledjük felemlíteni azt a Máté evangéliuma utolsó fejezetéből ismert történetet sem, amelyben éjszakai lopással vádolják a Mester tanítványait (28,11–15).

A termet mély csönd ülte meg, a hallgatók igyekeztek követni az idézett szövegeket, amelyeket a teológiai professzor éppoly kimért tempóban mondott fejből, mint a szószékről szokás felolvasni az ígét a gyülekezet számára, s mivel nem

sokan rendelkeztek olyan briliáns emlékezőtehetséggel, mint a tanáruk, ízlelgették a memóriájukban megragadt szavakat, s jegyzetelés közben megpróbálták nem elveszíteni a fonalat. J. lehunytt szemmel ült a hátsó padsor egyik székén; neki régről ismerős volt mind a megfontolt, sok-sok bibliai hivatkozással és hivatkozás-tekintélyekre való utalással fűszerezett előadásmód, mind a bensőséges légkör, a másik gondolatára való nyitottság. Ismerős volt, ugyanis a jelenlévők közül senki sem tudta, hogy a szemináriumvezető fiatalabb korában lelkészként szolgált abban a gyülekezetben, ahol nagyapja presbiter és pénztárnok volt, őt pedig tizennégy éves korában felkészítette a konfirmációra. Majd egy teljes esztendőn át J. titokban elment minden csütörtökön késő este a nagyapja házától nem messze lévő imaházba, ahol a hittanórák kezdetének idejét az évszakok rendje szerint a sötétedéshez igazították. A háború előtt egy hivatásos katonatiszt háza volt hatalmas telekkel, ahol sok gyümölcsfa, bokor és virágoskert kapott helyet, s amelyet a presbiterek és az asszonyok tartottak rendben. A kisteremben várta a lelkipásztor érkezését. Mindig percre pontosan érkezett kedvelt tanítványaihoz, akik rajongásig szerették, már csak azért is, mivel sok meglepetéssel kedveskedett nekik, a külföldi segélycsomagokban érkezett színes gyermekbibliától az édességekig. A többi konfirmandussal együtt énekelte a zsoltárokat, amelyeknek szövege veretes nyelvezetük ellenére, vagy éppen emiatt, nem igazán kötötte le figyelmét, ám dallamukat annál inkább szerette, kiváltképp azóta, hogy a lelkipásztor egyszer humorosan azt mondta: a zsoltárokat nem nyújtjuk, mint a rétestésztát, ahogy faluhelyen szokás mai napig is. A lelkész a gyülekezetben évtizedek óta pénztárosként szolgáló nagyapa bizalmas barátja volt, ezt nem is titkolták. A hittanórák után számtalanszor hazakisérte J.-t nagyapjához, s egy-két pohár házi bor mellett a két férfi hosszasan diskurált, például Jézus eljövetelének órájáról is, ami a kánai menyegző egyik szegletköve, vagy az aktuális politikáról, az egyházi ügyekről. Igaz, J.-t már nem igazán érdekelték a felnőttek közötti beszélgetések, gyorsan megvacsorázott, és a lelkésztől kapott könyveket böngészte az ágyba bújva, ugyanis a hittanórák után nagyapjáéknál aludt, hogy az imaházba tett esti látogatását eltitkolja a világ szeme előtt.

– Kedves hallgatók, a gyalázatos és botrányos dolgok elkövetésének nem csak az éjszakai sötétség lehet valóságos színpada. Máté evangéliuma 15. fejezetének 19. versében a következőket olvashatjuk: „Mert a szívből származnak a gonosz gondolatok, gyilkosságok, házasságtörések, paráznaságok, lopások, hamis tanúszkodások és istenkáromlások.” Ez a szöveghely összecseng az általunk vizsgált jánosi mondással: „Ami testtől született, test az, és ami Lélektől született, lélek az.” Martin Buber pedig ilyesmit mond *A hit két formája* című könyvében: a bűn abból fakad, hogy a sivár szív nem engedi az Isten felé fordulást. Egészen új szívet kell tehát befogadni ahhoz, hogy az ember új életre születhessék. A szív az egyes

ókori népek hite szerint az értelem központja. Az Isten Lelke ezen a centrális helyen, a szívkitörés epicentrumában végzi el kegyelemteljes munkáját.

– Tanár úr, medika vagyok, alig huszonnégy éves, az apám is orvos. Nem is oly régen hallottam egy szívsebész professzor előadását, pontosabban tanúságtételt arról, hogy negyvenéves kora után találkozott Jézus Krisztussal, és attól fogva valamennyi komplikált műtét előtt megvilágító segítségét és hathatós együttműködését kérte, mert úgy érezte, egyedül képtelen meggyógyítani a halál közelében járó beteget. Azt is mondta, előbb a szív forrását kell megtisztítani, hogy a víz és a vér éltető módon csörgedezzen az erekben, és hogy mindig hálás volt Jézusnak, aki közreműködött a műtőasztal mellett, hogy fogta a kezét, és leemelte válláról a terhet. Praxisának jelmondatává vált: „Tiszta szívet teremts bennem, oh Isten, és az erős lelket újítsd meg bennem.” De hálás volt azon betegeknek is, akik a gyógyulás után felismerték ezt az egyszerű igazságot. Be kell vallanom, én még sem orvosi gyakorlattal, sem erős hittel nem rendelkezem, abban sem vagyok biztos, hogy meg tudok-e majd birkózni azzal a tudattal, hogy kezeim között betegek halhatnak meg.

– Magam is hallottam a professzor úr sikereiről, miként arról a médiában nyilvánosságra hozott bectelen és szégyentelen orvos etikai eljárásról is, aminek következményeként eltávolították a kórházból, s most külföldön tevékenykedik sikeresen. Kevés orvos meri felvállalni, hogy lelke hittel telve alárendeli magát Istennek és az ő akaratának. Mert a többség farizeus módon azt kérdezi: mi módon lehetséges új életre támasztani egy haldokló vagy a halál tornácában álló embert?

J. fürkésző tekintetét vetett a gesztenyebarna hajú medikára, olyan félénknek és magába húzódónak tűnt, mint aki egy konyhakést sem mer a kezébe venni, hogy elvágja egy csirke torkát, nemhogy egy orvosi szikét. Megjelenésének angol-kisasszonyos jellege volt, fodros fehér inggallérja szürkészöld zakójának hajtókájára simult, orcája meglehetősen szépnek tűnt halovány volta ellenére is. Meditáló medika – ironizált magában. A Jézus körül feltűnő négy Mária közül leginkább Lázár testvérére, a Jézus szavain csüngő, figyelmes és hitében eltántoríthatatlan Máriára emlékeztette, nem a szorgos Mártára és nem is a bűneiből megtért Mária Magdalénára, bár évekkel később J.-nek teljesen megváltozott a véleménye róla, és egyre inkább Mártához hasonlította figyelmessége, szolgálatkészsége, vendég- és családszeretete okán. Ahogy most először alaposabban szemügyre vette a medikát, hirtelen felsejlett J.-ben, hogy valamikor és valahol látta már, s ahogy emlékei között hevesen kutakodott, egyszeriben ráeszmélt, a nagyszülők sarki házából néhány percnyi sétára praktizáló állatorvos lánya, akit akkor látott először, amikor nagyapja kutyáját elvitte a rendelőbe oltásra.

– Tanár úr, én végzős történelem szakos hallgató vagyok. Nagyapám, akit szülőfaluja jegyzőjeként egy éjszakai órán, mindenfajta ítélet nélkül, családjával együtt

kitelepítettek egy hortobágyi birkahodályba, valósággal falta a történelmi tematikájú könyveket. Egész kis könyvtára volt. Elmondhatom, az ő hatására választottam a szakot is. Sokat mesélt a protestánsok évszázados üldözéséről, nemkülönben az ötvenes években a hívő emberekéről is. Olyan lenyűgöző hatással voltak rám történetelbeszélései, mintha mi ketten együtt éltük volna át újra és újra az eseményeket. Az *oral history*-k, miként az evangéliumok is, amik szintén e fogalom körébe tartoznak, rabul ejtettek, ezért sok kutatást végeztem e témában. Ha már az éjszaka elkövetett gaztettekről esett szó, engem különösen érdekel a Szent Bertalan éjszakáján történt mészárlás. Úgy vélem, a hatalmi gőg és a hatalmon lévőkkel nem egy gyékényen árulók ellen szított gyűlölet, amely az eretneknek mondott tömegek megfélemlítéséhez, manipulálásához és kegyetlen vérontáshoz vezet, szegycse tesz az európai, ma pedig különösen a kelet-európai történelem nem is egy időszakát.

– Bevallom önnek őszintén, a magam részéről nem szeretem a történelmi áthallásokkal való élést vagy visszaélést, mert bizonyos jelenségek arra csábítják az óvatlan embert, hogy felszínes ítéletet mondjon, annak ellenére is, hogy ha mindenkor és nép történetének egy szakaszát figyelembe vesszük, jóval több az eltérés és a sajátosság, mint a hasonlóság. Arra intem önöket is, őrizkedjenek az áthallásokkal történő érveléstől és ítéletmondástól, mert sokkal több bajós következménnyel jár, mint haszonnal. Bár őszülő fejjel tudom, amíg az ember fiatal, tudományos pályája kezdetén áll, kevésbé óvatos és megfontolt, ezért szívesen él a történelmi, politikai áthallások indokolatlan felnagyításával és megcáfolhatatlan bizonyítékként való felhasználásával. Veszélyes terep ez, higgyék el!

J. pontosan tudta, mire utalt a szemináriumvezető, mivel nagyapja mesélte, hogy fiatal lelkészként a szószékről rendszeresen olyan, évszázadokkal korábban élt prédikátorok példabeszédeiből idézett, amelyek ártatlannak tűnő mivoltuk ellenére is felkeltették az egyházi hivatal figyelmét, s alkalmasint egy isten háta mögötti faluba száműzték. Kettőbe tört a kerrierje, gondolták akkoriban sokan a hívek közül, mondta a nagyapja, de a büntetés alatt álló lelkész úgy fogta föl az eltávolítás éveit, mint az esszéusok, akik a világtól elvonulva a szent iratok olvasásával és bölcselkedéssel töltötték napjaikat, ahogy erről Flaviusnál *A zsidó háború* nyolcadik fejezetében olvashatunk, miként jó néhány vallásbölcselő szerint maga Jézus is egy esszéus közösségbe vonult vissza egy időre, bár erről csak mende-mondák maradtak fenn. Mivel nem merte papírra vetni gondolatait, nehogy tanúságot tegyenek ellene egy esetleges házkutatás kapcsán, szép lassan megtanulta memorizálni a szövegeit, amelyek az évek alatt megértek, akár hús picében a tokaji bor; sokat fordított is, elsősorban német és francia teológusok szövegeit, mert ezt kevésbé tartotta veszélyesnek, s néhány fordítása meg is jelent egy-két évvel később. Ki tudja, miért és hogyan, valaki vagy valakik révén a bázeli teológiára is eljutott

tevékenységének híre, mesélte nagyapja, de egyik napról a másikra visszahelyezték a gyülekezetbe, amit örömmel fogadtunk. Eleinte elvadultnak tűnt, távolléte alatt szófukar és gyanakvó lett. Nem ilyennek ismertük meg. A kötelező lelkészi szolgálat elvégzése után bezárkózott a lelkészlakban berendezett könyvtárszobájába, és késő éjjelekig írta le a fejben őrzött szövegeit, ahogy a felesége elmondta nekünk, mikor a változás okairól faggattuk. Meglepődtem, mondta a nagyapja, amikor egy késő esti órán beállított hozzánk, és egy vaskos paksamétát átnyújtott nekem azzal a kéréssel, hogy őrizzem meg valamilyen titkos helyen, és senki sem tudhat róla. Azokban az időkben sok embernek volt rejtegetnivalója. Megtisztelő volt, hogy megbízott bennem, akit ugyancsak megfigyeltek nem sokkal korábban, hogy hazatértem az orosz hadifogságból, és nem adtam a nevem az egyházi iskolák államosításához. Évekkel később, hogy ledoktorált Bázelen, eljött hozzám, és visszakérte a paksamétát, hálás volt titkos iratait megőrző hűségemért; akkorra már minden írása megjelent odakint, bizonyos szempontból érinthetetlen volt az egyházi vezetők részéről. J. agyán percek alatt futott át mindaz, amit mesélt nagyapja, aki olyasvalakinek tűnt a szemében, mint a névtelenségbe vesztett rabbi, akik Jézus megfeszítése után egyszerűen hittek az Isten országában.

– Kedves hallgatóim, van az általunk vizsgált párbeszédben, ahogy az irodalomrok mondanák, bizonyos *drámai jelleg*, ami a pergő, ám olykor nem is egymásra felelő kijelentésekben, a választ siettető kérdésekben és a Tóra eredeti értelmében az útbaigazítást jelentő felszólításokban érhető tetten. Ott áll – feltételezhetően az Olajfák hegyén – az éji sötétségben két férfi: a látogató és a meglátogatott. Az egyikük még az éjszakai látogatás tényének kitudódása miatti félelmében félénken méregeti a másikat, a meglátogatott pedig higgadtan, mint aki pontosan tudja az éjszakai látogatás célját, felebaráti szeretettel fordul a farizeus főemberhez. A látogató bölcs és igazságkereső, noha az egzegéták kommentárjaiból azt tudhatjuk biztosan, személyesen még nem érintkezett a fiatal rabbival, csak hallomásból tudja, kivel áll szemben, ám megnyilvánulása mögött némi göggel vegyes kíváncsiság húzódik: lássam, meg tudsz-e győzni arról, hogy nekem, az erős hitben járó főembernek nincs biztos helyem az Isten országában mindaddig, míg nem születek újjá. A látogatott isteni üzenetekkel és egyéb más szimbolikus jelekkel szól az idős főemberhez, aki hivatalból érti is mindegyiket, a rézkígyó felemelésének üzenete ismerős volt a Szanhedrin főtanácsosa előtt. Mint tudják, a történet szerint a pusztai vándorlás során, a Hór-hegytől a Vörös-tenger felé tartó Izráelt mérges kígyók támadták meg, és sokan meg is haltak marásuktól. Ekkor Mózes könyörögve kiáltott Istenhez, és az ÚR azt parancsolta, hogy csináltasson rézkígyót, és tűzze fel egy póznára, mert aki feltekint a rézkígyóra, az Isten ígérete szerint életben marad. A meglátogatott azon tűnődik a látogató kínos csöndbe merülése közben, hogy a magabiztosságát veszítő főember vajon megfelelően

tudja-e dekódolni szavait. A látogató egyre türelmetlenebbül kérdezi, mondhatnánk, mohón faggatja a fiatal rabbit a megváltás módjáról, az újjászületés lehetséges voltáról, a látogatott pedig, ahogy már más szöveghelyen is értesülünk e szokásáról, nem néz a látogató szemébe, nem akarja megszégyeníteni, mert sejti, hogy Nikodémus vajmi keveset értett meg kinyilatkoztatásaiból, s csak abban reménykedik, hogy a megfelelő talajba elvetett mustármag majd szárba szökken. Buber egy helyütt azt is mondja a meglátogatott Jézusról: „Amit önmagáról mond, azzal éjszakai látogatója előtt nem elzárni, hanem megnyitni akarja az égbe vezető utat.”

A szemináriumvezető végigfuttatta tekintetét a hallgatókon, s maga is azon tűnődött, vajon értik-e azt a mélyen emberi drámát, ami a főtanácsos lelkében végbement, vagy egyszerűen csak a magyarázat egyértelmű végkimenetelét várják, hiszen a szövegértelmezés olyan világos, mint az egyszerűség, s nekik csak megismételniük kell a hallottakat későbbi lelkeszi gyakorlatuk során. Talán csak tudják, és közel sem biztos, hogy hittel vallják is, hogy az énmondásokban Jézus az ajtó, amelyen átjuthatnak a mennyei Jeruzsálembe, hogy tudás és hit nem szinonimái egymásnak, egymást nem zárják ki, de nem is helyettesítik. Lelkeszi és tanári pályafutása alatt megannyi fiatal és meglelt korú emberrel találkozott, akik ezt nem vették figyelembe, ezért kitölthetetlen üresség és hiány maradt a lelkükben.

– Még egyszer felteszem a kérdést: van-e drámai fordulat Nikodémus viselkedésében? Abban talán egyet is érthetünk, hogy az igazi dráma nem más, mint hogy Jézust saját népe sem ismeri el Megváltóként. A farizeusok, ha nem is mindegyikük, számos félreértésről tesznek bizonyosságot, amikor mágusként vagy egyszerű tanítóként, nazírként vagy felforgatóként beszélnek róla, és a konok betűhöz való ragaszkodás okán is elutasítják őt: „lásd be, hogy Galileából nem támad próféta” – figyelmeztetik a jogvédő Nikodémust is.

– Azt látjuk, hogy Nikodémus a kezdeti bizonyágtételével baráttan kedélyes, udvarias beszélgetésre vágyik, és kész elfogadni Jézus Isten küldötte voltát, ám az újjászületés módjára adott válasz: „Bizony, bizony, mondom neked, ha valaki nem születik víztől és Lélektől, nem mehet be az Isten országába”, kizökkenti addigi megszokott magabiztosságából, sértettnek és elveszettnek érzi magát, s talán azt is megbánta, hogy megtette az éjszakai látogatást.

– Lehetséges, miként az ellenkezője is, mégsem hagyja nyugodni a felhatalmazás kérdése.

– A megbánni kifejezést elsősorban is valamely előzetesen elkövetett súlyos etikai vétségünkkel kapcsolatban szoktuk használni, amikor is a bűnelkövetés után őszinte bűnbánatot és bocsánatkérését várunk el a vétkestől, ám esetünkben erről szó sincs. Enyhébb esetben valamely elhamarkodott tettünket vagy megfontolatlan szavunkat bánjuk meg, amit szeretnénk azonnal meg nem történné vagy ki

nem mondottá tenni. Ha a társam ez utóbbi esetre gondolt, akkor sem helytálló a kifejezés, már csak azért sem, mert Nikodémus jó szándékkal igyekezett megérteni, a magáévá tenni Jézus érvelését, vagyis aktív szereplője a beszélgetésnek, és értetlensége inkább sajnálatos. Jézus szándéka nem a sértés, sokkal inkább a ráébresztés, a megvilágítás volt. A főtanácsos Jézussal szemben tanúsított hitetlensége miatti megbánásáról csak a kereszthalál után lehet beszélni, ahogyan azt Jankélévitch mondja: a megtérésben a megbánás őszintesége munkál.

– Nyelvészeti és filozófiai okfejtéséhez kapcsolódva azt ajánlom, ne menjünk el szó nélkül a csodás születést vagy újjászületést illető értetlenség mellett sem! Egy kora középkori homília szerint Mária is kételkedve, értetlenkedve fogadja Gábiel angyal bejelentését, és azt kérdezi: hogyan hozzak gyümölcsöt kertész nélkül? Nekem nagyon is drámainak tűnik az a fordulat, ami a kezdetben csak szimpatizáns Nikodémus viselkedésében lejátszódik a hinni akarás fokozott vágyától a végső bizonyosság hiányában való vergődésig. A mi bensőnkben, szívünkben éppily drámai fordulat következik be, amikor azt hisszük, istenhitünk megkérdőjelezhetetlen, mert hívő emberként mindennap imádkozunk, kérünk Istentől valamit, sőt olykor ellentmondást nem tűrve felszólítjuk, hogy feltétel nélkül és azonnal teljesítse kívánságunkat, ámde szembesülnünk kell azzal, semmit sem tettünk azért, hogy Isten országába bejuthassunk. Teljes joggal mondja Buber: „bármennyre ellenállhatatlanul imádkozik is hozzá – mármint Istenhez – a lénye legmélyéből az imádkozó, az Isten nem hagyja megidézni magát, de kényszeríteni sem akar”.

– Nikodémus lelkében komoly küzdelem játszódik le, s miközben foggalkörömmel ragaszkodik a régi hitéhez, úgy tűnik, lassan a megtérés útjára lép, és lelkében egyfajta spirituális növekedést láthatunk, a Golgotán történetek után talán még a jézusi imának e megértéséhez is eljut.

– Fiatal kolléga, abban is egyetértünk, hogy túlságosan is sok a feltételezés még a teológusok részéről is, noha a Nikodémus személyének és cselekedeteinek megértésére való törekvés szimpatikusnak is mondható.

– Annak a mélyen megrendítő kérdésnek, amit Nikodémus kétségbeesve szegez Jézus mellének, az egyik erdélyi szász népmese, *A csodagyermek* mondójának értelmezését szeretném mindenki figyelmébe ajánlani: „Hogyan születhetik az ember, amikor vén? Bemehet anyja méhébe, és megszülethet ismét?” Csak röviden, a mese története szerint egy szegény és gyermektelen pár szomorúan üldögélt a házuk előtti padon, s egy arra járó öregembernek elpanaszolták a nyomorúságukat. Az öregember azt mondta nekik, „egy év múlva lesz egy fiacskátok”, ami az Ábrahámnak tett ígéretre, Izsák születésének bejelentésére hajaz. Amikor egy év múlva visszatért az öreg a párhoz, nem győztek hálálkodni neki a gyermekáldásért, de ő azt kérte, fűtsék be a kemencét, s amikor a kemence már jól izzott, beledobta a fiúcskát, ahonnan egy kis idő múltán egy csillogó aranyhajú gyermeket

húzott ki. A mesemondó a tisztítótűzben való fermentálódásként képes felfogni az újjászületést. A tűz, a víz, a levegő és a föld, ez a négy őselem számos misztikus gondolat kiindulópontja.

– Lelkészi tevékenységem alatt, különösen falun, nemegyszer ütköztem bele efféle naiv, népi vallásosságot tükröző elképzelésekbe, úgyhogy nem lep meg ez a fajta értelmezés, mert számos más bibliai eseményt és személyt is érintenek az efféle mesét alkotó átírások: Jézus és a kicsit ostoba Péter földön járását, József és Potifárné történetét, Salamon király bölcs döntését sokféle változatban olvashatjuk.

– Tanár úr, kérem, az én nagyanyám egyszerű falusi asszony volt, mélyen vallásos, minden reggel, miután megmosdott, a Bibliát olvasta, és amíg reggeliztünk, elmesélte nekünk, a konyhai asztal körül ülő unkáknak, hogy mit olvasott. Emlékszem, egyszer Nikodémusról beszélt, a jó szívvel és minden nyereségvágy nélkül bőkezűen adományozó, a szegényeket inségükben kisegítő főpapról. Az ő értelmezésében ilyen volt Nikodémus. Többször is megintett bennünket, amikor azon háborogtunk, hogy egy-egy szomszédasszony átjött kérni egy csupor tejet, lisztet, cukrot vagy valami mást: ti jó dolgokban el sem tudjátok képzelni, milyen is a nélkülözés, a nincs. Kérdezem, ha a János evangéliumában fajsúlyos a találkozás során elhangzó jézusi bizonyágtétel, amit Nikodémusnak értelmeznie kell, miért nem tudunk többet a farizeus főember személyéről?

A kérdés felhívás volt a keringőre, s mivel az óra elején elhalasztódott a válaszadás, egy ideje már időszerűvé vált a vélemények ütköztetése, és nem is nagyon kellett nógatni a hallgatókat a nyilvános szereplésre, némelyek szemmel láthatóan rivalizáltak egymással, némelyek felmondták a könyvtárban olvasottakat, mások pedig igyekeztek szakmai szempontok alapján érvelni; mindenesetre igazolták azt a véleményt, hogy nincs is annál unalmasabb és botrányosabb szeminárium, mint amelyen a tanár monologizál, a résztvevők pedig a homokba dugják a fejüket.

– Korábban az egymásra utaltság kifejezést használtam. Most helyesbíték, és másként közelítek a témához: nem lehetséges-e, hogy János evangélista olyan kiváló alanynak és eszköznek tekintette Nikodémust, aki közelebb viheti a zsidókat Jézus küldetéséhez? És ugyanezt feltételezhetjük arimátiai Józsefről is, akit a *Pilátus-akták* 12. fejezete szerint Kajafásék amiatt tartóztattak le, mert engedélyt kért Pilátustól Jézus holttestének keresztről való levételére, hogy azután a saját kertjében lévő sírba helyezze.

– Meglehet, hogy János azáltal kívánt történelmi hitelességet adni evangéliumának, hogy beemelte a szövegébe a szent iratokban és magyarázataikban járatos főtanácsost, s ezáltal nagyobb nyomatékot adott Jézus szerepének és tanításai súlyának is. Jól tudjuk, hogy Nikodémus szellemi szintje magasan felette áll

a tanulatlan tanítványokénak, akik mindvégig kételkednek Jézusa feltámadásig, Tamás pedig még az után is.

– Szerény véleményem szerint, János egy kiemelkedő zsidó főember vívódásán keresztül, illetve arimátiai József Pilátusnál tett közbenjárásán és temetkezésben való segédkezésén keresztül kívánja bemutatni mind a nagytanács tagjainak, mind az egyszerű zsidó híveknek a megosztottságát a messiásvárás tekintetében, ugyanakkor azt a megosztottságot is, amely a politikai szintén játszódik, gondoljunk csak a dicsőséges jeruzsálemi bevonuláskor éljenző sokaságra és azokra, akik Pilátus kérdésére dühödten kiabálták Barrabás nevét, amire egyébként a Pilátus-akták szövege is utal.

– Talán az elhangzottak sorrendjében érdemes válaszolnom. A keresztre feszítés és feltámadás történetben nem egészen elhanyagolható szerepet játszik a két zsidó főtanácsos; ennek a zsidó-keresztény hitűek szempontjából van jelentősége. Arimátiai József tette, hogy a saját kertjében lévő sírba helyezteti a keresztről levett Jézus testét, a Szanhedrin ítélete szerint botrányosnak, a keresztények szemszögéből kegyesnek minősül, nem egyedülálló eset a hellenisztikus korban. Tacitus a *Korunk történetében* hagyja örökölni nekünk, hogy a meggyilkolt Servius Galba utcán hagyott és gyalázzal meghurcolt testét egyik hű felszabadítottja, Argius jószágigazgató a volt császár magánkertjében lévő sírba rejtette el. Nem vonom kétségbe azon állítás jogosságát sem, miszerint Nikodémus szellemi szintje messze meghaladta a tizenkettőét, akik szintén ingadoztak a hitben egészen a feltámadásig, de nem ez a tény szolgál a történelmi hitelesség eldöntésére. Végül: azon szerzők, akik történetükbe beleszőtték a két főtanácsost, valóban példát igyekeztek mutatni a zsidó hitükben bizonytalankodóknak és a törvénytiszteelőknak.

– Tanár úr, a főtanácsos Nikodémus számomra inkább tűnik reálpolitikusnak, mintsem vallási vezetőnek. Először is: pontosan látja, hogy Jézus milyen veszélynek teszi ki magát a nagytanács főembereinek hitével szembeni ádáz küzdelmével, és ezért jobb belátásra, vagy legalábbis óvatosságra igyekszik inteni őt. Másodszor: Pilátus zsidók ellen szűnni nem akaró provokációjának reális következményeivel is számol, lásd a sámáriai próféta és híveinek lemészárlása után tisztségéből való menesztését. Harmadszor: pontosan felméri, milyen szimbolikus jelentése van Jézus Krisztus már-már királyokhoz illő temetésének és csodálatos feltámadásának, ami megrengeti a Szanhedrin és főemberei hatalmát. Kajafásék nem véletlenül akarják megvásárolni vagy eltüntetni a szemtanúkat, akik ellenük vallhatnának egy esetleges peres eljárásban. Az utóbbi fél évszázadban se szeri, se száma a regnáló hatalom által eltüntetett szemtanúknak, akik valamilyen munkatáborban vagy börtönben végezték életüket.

A tanár nem tudhatta, hogy a teológus vagy külsős hallgatók között nincsen-e olyasvalaki, aki nem egészen jó szándékkal készít jegyzeteket az órán elhangzottakról. A gyanakvás légköre még a hetvenes-nyolcvanas években is rátelepedett az egyetemi fakultások szemináriumaira, emiatt is sietett leszögezni:

– Korábban is mondtam, óvatosan a történelmi párhuzamokkal. Őszintén szólva, nagy érdeklődéssel hallgattam véleményeiket és érveléseiket, és vissza is tértünk az óra elején elhalasztott, vagy inkább szándékosan késleltetett kérdésünkhöz: ki is valójában Nikodémus? Van olyan szövegértelmező, aki átalakulóban lévő, határmezsgyén álló embernek véli őt, és persze nem csekély számban vannak olyanok is, akik Jézus titkos tanítványának tartják, akárcsak arimátiai Józsefet, aki vagyonát és befolyását Jézus szolgálatába állítja, és méltó temetést biztosít neki. Azt sem túlzás állítani, hogy ők ketten a zsidók között elsőként válnak Jézus követőivé: a Golgotán mutatják meg igazi valójukat, ott bátran előbújnak a rejtekhelyükről, hogy nyilvánosan kimutassák a Jézushoz való ragaszkodásukat. S ha a kezdetben vizsgált szöveghelyünkön voltak is komoly fenntartásaink a találkozásról hírt adó személyes jelenlétével kapcsolatban, egy későbbi szöveghelyen, a 19. fejezet 38–42. verseiben János úgy beszél, mint aki személyesen is részt vett a drámai történetekben.

– Azt sem volna haszontalan tisztázni, hogy a szeretett tanítvány, János ugyanaz a személy-e, mint aki az evangéliumot írja, ugyanis van olyan teológusi állítás, miszerint a szeretett tanítvány nem más, mint Jakab, Jézus testvére, aki jószerével ki sem mozdult Jeruzsálemből, ahol Jézus keresztre feszítése után ő volt az első püspök.

– Ez egy következő szeminárium témáját képezheti, sok más bizonytalan, felderítésbe merült tényezővel együtt, amelyek Jézus családját illetik, például hogy a húsvét hozza-e el a kibékülést Jézus és Jakab között; viszont azt javaslom, most maradjunk Nikodémusnál, illetve a Jézushoz fűződő viszonyánál.

– Tanár úr, művészettörténetet tanulok az egyetemen, és szeretném megjegyezni, hogy különböző korokban számos kiváló festő foglalkoztatott a téma – jómagam csak két műalkotást említenék. A németalföldi Rogier van der Weyden a *Keresztlevétel* című festményén a holtápadt arccal földre zuhanó Mária testét felfogó alakként és egyszerű vörösbarna szerzetesi csuhában ábrázolja Jánost, a nagyon szeretett tanítványt, ellentétben a két főfarizeussal, akiket vagyonosságuknak megfelelően díszes öltözetben örökített meg. Caravaggio 1590-es években készült *Krisztus sírba tétele* című festményén is János az, aki éppoly megrendült arccal és erős kézzel tartja a Mester tehetetlenül lehanyatló testét, mint az előbbi képen a Máriáét. Természetesen egyik képről sem hiányzik Nikodémus és arimátiai József, az esemény két főszereplője. Végtére is, nem állíthatjuk minden kétséget kizáróan, hogy Nikodémus teljes szívvel és megújult lélekkel lett Jézusban hívő

emberré, csak azt, hogy a farizeusok korábbi kérdésére: „Talán te is galileai vagy?”, ami azt jelenti, „talán te is a hívei közé tartozol?”, a végtisztesség megadásával már útban van afelé, hogy igaz hívőként Isten országába jusson. Különös módon az egyházi méltóságok és tehetős magánszemélyek megrendelésére készített festmények vallanak sokkal bátrabban a két farizeus megtéréséről, mint az egzegéták. Bár a művészeknek magadatott bizonyos szabadság, mint ahogy az ókori vallások kutatója, Kerényi Károly írta egy levelében Thomas Man *József és testvérei* regénye kapcsán.

J. emlékezete lemezkéi közt lapozgatott, ahogy a könyvtári katalógus cédulái között szokás, egyiken egy-egy szövegrész, a másikon egy-egy idézet rejtett arra az időre várakozva, míg elő nem hívja valamilyen nemes célból, ám a J. betűnél lévő lemezkék közt csakhamar rátalált az elmúlt évszázadok Jézus és Júdás ábrázolásaira, festményeken és szobrokon egyaránt. Ezek csendes társai voltak a magány idején, igyekezett a magyarázatokra támaszkodva az alkotók életvilágát és szándékát megérteni, és egyben persze azt is, mit is gondol a jelenkor embere a kulturális hagyatékáról.

– Kedves hallgatók, talán kitágíthatjuk kitekintésünket, ha és amennyiben a felsorolt szereplők körét kibővítjük Júdás személyével. Számos festményen látható az utolsó vacsorán a tanítványok csoportjától elkülönülő, kezében pénzeszsákot szorongató áruló alakja vagy a kereszt felé haladó Jézus és a fűgefán csüngő Júdás együttese, s ha Nikodémus esetében drámai feszültségről beszéltünk, Júdás esetében még nyilvánvalóbb az az emberi dráma, amelyet sok alkotó a sátántól megszallt tanítvány csúfos ábrázolásában, mások pedig a tettét megbánó vagy éppen Jézusért áldozatot vállaló tanítvány megjelenítésében láttat velünk. Koronként és a megrendelő szándéka szerint változik Júdás tettének megítélése.

– Az írók szemléletesen és a fikciónak semmiféle határt nem szabva jelenítik meg mind Nikodémus, mind Júdás alakját, az irodalmárok pedig – ellentétben az egzegétákkal – egyre bátrabban veszik védelmükbe az írók szubjektív és konstruktív állásfoglalását, amely koronként változik és nyer aktualitást.

– Júdás alakja megjelenik egy folklórszövegben is: ő az, aki a megkenés után szóvá teszi a pénzpazarlást, majd a mondó így folytatja: „Hát akkor mögtudta Júdás, hogy mögfogták, akkor mögbánta tettét. Visszafizette az ezüstpénzeket az írástudóknak meg a véneknek, bedobta a templomba, de nem fogadták el tőle. Akkor utána kiment, fölakasztotta magát.”

– Olvastam olyan vélekedést is, hogy Júdás nem akasztotta fel magát, hanem Jézus helyett vállalta a kereszthalált, Jézus pedig a tanítványokkal együtt ment keletre téríteni, és a vándorpróféták hosszú életkorát élte meg.

– Abban egyet is érthetünk, hogy a szent könyveket korról korra újra kell értelmezni bizonyos határok között, mert ha nem ezt tesszük, elveszíthetjük a hívek

sokaságát. A határokat azért említettem, mert egy pszichológustól olvastam egy olyan értelmezést, amely Jézus és Júdás viszonyában megbotránkoztató szexuális kije-lentést tartalmaz, amelynek nem kellene elhangoznia egy tisztességes tanulmányban, hacsak a szerzője nem szenzációt vagy valamilyen más érdeket óhajt keresni.

– Én pedig azt olvastam, hogy Mária Magdaléna nem csupán Jézus tanítványa volt, hanem a szeretője is, aki megtanította a férfiúi erényekre és kötelességekre, s gyermeket is szült tőle.

– Legendába illő feltételezés vagy írói fikció, ki tudja.

– Vallásbölcseleti olvasmányaim során találkoztam olyan hermeneutával, aki annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a János által említett találkozásnál jóval korábban is együtt időzött Nikodémus Jézussal. Emlékszünk, Lukács arról számol be evangéliuma 2. fejezetének 41–52. verseiben, hogy amikor József és Mária a szokás szerint Jeruzsálembe mentek föl a húsvéti ünnepre, s az ünnep végeztével hazafelé igyekeztek, döbbenetén észlelték, hogy elveszítették a tizenkét éves fiacskájukat. Három napi keresgélés után a jeruzsálemi templomban találtak rá, ahol együtt bölcseledett a tanítókkal és vénekkel, s amikor szülei számonkérték, azt válaszolta: „Miért kerestetek engem? Nem tudtátok, hogy az én Atyám házában kell lennem?” A lukácsi szöveg egyik értelmezője szerint a tanítók közt volt Nikodémus is, aki csodálta a fiúcska okosságát és feleleteit.

– Nos, egy újabb rejtély és feltételezés. Szeretünk egyes szövegekbe olyasmit is beleolvasni, ami inkább saját vélekedésünket erősíti, mintsem írója szándékát igazolná, miként az órán sokszor hivatkoztam Buberre, aki a jánosi szöveget értelmezi, most is idézném őt: „csak arra kell ügyelnünk, hogy ne olvassunk bele semmit”, mármint a szövegbe. A bibliai hermeneutika egyszerre képes bizonyos rejtett jelentések, textuális összefüggések felszínre hozatalára – ebben az irodalmi hermeneutika irányt mutatott a bibliai hermenutikának, de képes tévutak kijelölésére is, és kétségtelen, hogy éppen ez a kettősség jellemzi a hermeneutika, más-ként szólva az újraértelmezés lényegét.

– Tanár úr, meddig terjed a hermeneutika hatalma?

– Meglehetősen fogas kérdést tett föl. Azzal kell kezdenem, hogy semelyik tudományos módszernek sincs kizárólagos hatalma sem a szöveg, sem más módszer felett. A hermeneutika, mint az értelmezés tudománya, nem a mi korunk találmánya, viszont igaz, hogy az utóbbi másfél évszázadban helyet és rangot vívott ki magának. A mi szempontunkból az a fontos, hogy a reformáció visszatért a Biblia betű szerinti értéséhez és értelmezéséhez, az élőbeszéd és az írott szöveg nyelvi aktusának vizsgálatához, a találkozásban és a párbeszédben az én-te viszonyának tisztázásához, a bűn és megbocsátás kardinális kérdésének megvitatásához. A kiindulópont helyes megválasztása meghatározza a vizsgált téma

kibontásának irányát és lehetőségét, s a hermeneuta felkészültsége és nyelvi kompetenciája szintúgy meghatározó. Az egyik svájci teológus azt mondta, senki se kezdjen a bibliai hemeneutikához, ha nem beszéli az ősatyák és a bibliamagyarázók nyelvét, ami bizony eléggé szigorú feltételnek bizonyul, viszont érthető okokból ekként akarta kizárni a dilettánsokat a diskurzusból.

A teremben újra csönd lett, a tanár és a hallgatók egy újabb hozzászólásra készültek, a várakozás ideje feszültséggel telítődött, akár a színpadon elhangzott monológ utáni csönd, melyet a színésztárs monológja követ. A cezúra a figyelemkeltés és értelmezés szolgálatában áll. J. maga elé terítette jegyzeteit az asztallapra, bele-beolvasgatott, felemelt karjával jelezte a tanárnak, hogy szót kér, amit a többiek nem láthattak, mivel korábban mondtuk, hogy J. a hátsó padok egyikében ült magányosan.

– Mint korábban, most is az egyes bibliai forrásszövegek történelmi hitelességének kérdéséről esett szó. A pszeudoepigrafák és a legendák nemcsak a történetek, hanem az egzegéták számára is inkább a kor emberének mentalitásaként és gondolkodásának lenyomataiként értékesek, mintsem valóságos tények forrásaiként. Bár, mintha napjainkban egyes történetek egyre nagyobb érdeklődést mutatnának az *oral history* és más, korábban alábecsült vagy háttérbe szorított írásos dokumentumok iránt. Nikodémus személye és a János evangéliumban említett tevékenységei vizsgálatokor igencsak érdekes mozaikkockákra bukkantam, kiváltképpen amikor Jézus genealógiájának jártam utána, s ahogy Tillich állítja: a lényegi vonások a mellékvonásokból állnak össze.

Az első padokban ülők hátrafordultak, hogy jobban lássák és hallják a szót kérőt. Látásból ugyan ismerték, de mivel bemutatkozni elfelejtett, azt sem tudták, melyik karról jött, mi szél fújta ide, és az első órán egyszer sem szólalt meg. „Együttutazó” volt, ahogy a hallgatók résztvevőket nevezték egymás között a „bennfentesek”.

– Több helyütt is megemlítik, hogy az újszövetségi könyvek semmit nem mondanak Szűz Mária szüleiről, ellenben egy 2. századi apokrifben azt olvassuk, hogy Mária édesanyját Annának, édesapját Joachimnak hívták, Anna a Názáretben élő, Dávid házából származó Joachimnak lett a felesége, húsz éve éltek már együtt, de nem született gyermekük. *Jakab protoevangéliumának* szerzője azt írja erről: „Az Úristen amúgy is elzárta a méhedet, hogy ne hozhasson gyümölcsöt Izraelnek!” Gyermektelenségük fájdalmát végsőkéig fokozta egy meglehetősen méltánytalan eset. Egyszer, amikor a templomszentelés ünnepére fölmentek Jeruzsálembe, és Joachim áldozati ajándékot akart adni, egy Iszakár nevű pap azzal az indokkal utasította vissza az ajándékot, hogy bűnös kézből nem fogadja el, mivel Joachim házasságának terméketlenségét bűnössége nyilvánvaló jelének látta. *Jakab protoevangéliuma* viszont másként érvel. Joachimot Ruben figyelmezteti, aki a szent

szolgálat elvégzésére kiválasztott huszonnégy rendből a tizenkettedik papi rend vezetője lett: „Nincs jogod, hogy elsőként mutasd be áldozatodat, hiszen nem nemzettél sarjat Izraelnek!” A kifogástalan életű Joachimot – a hagyományban így emlegetik a személyét – olyan érzékenyen érintette ez a megszégyenítés, hogy felindulásában elhatározta, nem marad többé a városban, hanem elbujdosik az erdőkben és a mezőkön tanyázó a pásztorok közé, és böjtölni fog. Azonban nemsokára Isten angyala jelent meg neki, megvigasztalta, és megígérte neki, hogy szüntelen könyörgéseiért és korábbi alamizsnáiért Anna egy leánygyermeket fog szülni neki, akit Máriának kell nevezniük. Az angyal azt is mondta, hogy a gyermek fogantatása pillanatától telve lesz Szentlélekkel, s miután azt is parancsolta neki, hogy menjen föl Jeruzsálembe hálát adni Istennek, ígérete bizonyosságként azt is megjövendölte: a templomban, az Arany Kapunál találkozni fog feleségével, akit ugyanígy angyali jelenés indított arra, hogy igyekezzék a templomba menni. Nos, mindketten meghallgatták az angyal szavát. Joachim és Anna a jövendölés szerint találkoztak, lelkesülten beszélték el a látomásukat, hálát adtak Istennek az üzenetért és pártfogásukért, majd visszatértek Názáretbe. Anna csakhamar megfogant, megszülte a kislányt, és emlékezve az angyal szavára Máriának nevezték el, hároméves korában pedig Istennek szentelték a jeruzsálemi templomban. Joachim nemsokára meghalt, Anna viszont még megérte Jézus születését. A hagyomány hangsúlyosnak tartja, hogy a kicsi Jézus ott volt halálos ágya mellett, és békés, nyugodt halállal ajándékozta meg nagyanyját.

A tanár elismerően bólogatott, elsősorban azért, mert mindezen ismereteket összeszedni nem is olyan egyszerű dolog: ahogy a hallgatók szokták mondani, szorgalmasan kell könyvtározni ahhoz, hogy a lelkészek munkáját évszázadok óta segítő korrespondanciák és egyéb másfajta utalások nyomon követésével célba érjen az ember. Arról persze nem tudhatott, hogy egy emberöltővel később mily játszi könnyedséggel található meg minden szükséges információ az internet világában, ahol az idegen nyelvű szakfolyóiratok százainak tanulmányaihoz lehet hozzáférni. Azt tudta, hogy az egy életen át tartó olvasás és pontos jegyzetelés nyomán mindez adott vagy lehetséges egy hivatása szakirodalmában járatos tanár számára, ám egy hallgató erőfeszítése mégis megsüvegezendő.

– Eddig a hagyományról szóló híradás. Most pedig szeretném előadni a saját verziómat, amely akár a legenda további bővítésének is tűnhet, hitem szerint viszont kitölti azokat a hiátusokat, amelyek János szövegében megannyi kérdést és kételyt vetnek föl. Lássuk csak röviden! A bölcs Joachim rabbi Názáretben hajnalhasadtától naplementéig böngészte a szent iratokat, hosszasan kommentálta az egyes szöveghelyeket a zsinagógában összegyűlt híveknek, akik meghajoltak rendkívül széles körű tudása előtt. Szívesen fogadta be házába a fiatal rabbikat és mesziről jött vándorokat, és megosztotta velük azt a keveset, amivel rendelkezett. Bár

Anna olykor restelkedett szegénységük miatt, Joachim tudta, hogy a vendégeket nem a bőséges vendéglátás, hanem a csillapíthatatlan tudásszomj vezérelte szerény hajlékukba, mert bölcsességének híre távoli vidékekre is eljutott. Joachimot szerfelett bántotta az egyetlen lányát ért igaztalan támadások sorozata, ugyanis a gonosz nyelvek összeboronálták Máriát egy római katonával, s emiatt Jézust nazírnak, vagyis fattyúnak csúfolták, Józsefet, az ácsot pedig felszarvazottnak. Joachim időskorára megkeseredett ember lett, a zsinagógában szavát sem lehetett venni, az előírt rítusokat gyakorta otthon végezte. Egyetlen vigaszát unokájában, az Istentől ajándékba kapott Jézusban látta. Amikor Joachim váratlanul meghalt, Jézus még egyéves sem volt. Joachim szíve nem viselte a gyalázatos rágalmakat. Ugye, milyen könnyű még egy tudós rabbi életét is tönkretenni igaztalan vádakkal! A *Pilátus-akták* „Alászállás az alvilágba” című előszavában egy rendkívül érdekes kijelentést találunk: „Mindannyian ismertük azt az áldott Simeont, a főpapot, aki fogta kezében a gyermek Jézust a templomban...”. A zsidó tudósok könyveiben úgy emlékeznek meg Simeonról, az idős Hillél fiáról, hogy a béketűréséről híres apja utódaiként szintén a Szanhedrin elnöke volt, megkapta a rabban címet is, ami nagy kiváltságnak számított, mindössze heten részesültek ebben a megtiszteltetésben. Vagyis a mozaikokat ki- és összerakva úgy tűnik, hogy Simeon és Joachim prófétai lelkek voltak, nagy valószínűség szerint hit- és kebelbeli barátoknak is számíthattak. Ezek után joggal feltételezem azt is, hogy Simeon és a nála valamivel fiatalabb Nikodémus nemcsak hivatali tisztségük, hanem az Isten által küldött Mester kilétét körüllegő „titoktartás” okán is szövetségesek voltak. Simeon azt hagyta örökségül tanácsbeli társának, hogy egyengesse Joachim unokájának sorsát, ámde, hogy biztos legyen a dolgában, ugyanezt kérte arimátiai Józseftől is, aki tisztségben és óvatosságban Nikodémushoz volt hasonlatos. Innen kezdve válik igazán érdekessé az egész jánosi evangélium! Ahogy a társam mondta Lukácsra hivatkozva, Jézus feltételezett találkozása a jeruzsálemi templomban a vének közt Nikodémussal, majd Nikodémus barátságos, ámde óvatos közeledést mutató, késő esti látogatása, ezt követően a Jézus feletti elhamarkodott ítélkezéssel szembeni vétője, végezetül az elhunyt Jézusnak kijáró végtisztességadása arimátiai Józseffel együtt, hogy tudniillik kikérték Poncius Pilátustól a keresztről levett Jézus testét, és miután azt temérdek pénzért bebalzsamoztatták, József kertjének frissen kialakított sírboltjába helyezték el, mind-mind a kötelező érvényű örökségmegtartásra adott ígéret beteljesítését igazolják. Azt gondolom, hogy a *miértekre* – miért is látogatta meg Nikodémus éji órán Jézust –, íme, ez az első indok. A második érvem: Joachim és Simeon, akikről egyként elmondható, hogy igaz és kegyes, igazságkereső és messiásváró rabbik voltak, és a Szentlélek vezette őket, feltétel nélkül elismerték az Isten Fiát. Az Olajfák hegyén történt színre lépésekor Nikodémus még semmiféle

személyes tapasztalattal nem rendelkezett a Lélekről. Ezt bizonyítja, hogy ködszurkálóként kellett faggatnia Jézust a Lélekről, hogy ezzel a Simeonnak tett ígértének betöltését jó szívvel támogassa. Ha nem is lett rögtön a híve, amiként az általam ismert egzegéták hangsúlyozzák, szerintem feltétlen oltalmazójává és sorának nyomon követőjévé lett. Viszont a keresztnél, ahonnan az egyik egzegéta szerint Jézus felemeltetett és megdicsőült halála után, s paradox módon a víz és a Lélek forrásává lett, már hitt benne. A harmadik érvem: János e rendkívüli, Nikodémus tudta nélkül elrendelésszerű találkozáson keresztül akarta megmutatni az Isten felé vezető utat, amely, ha sikeres egy farizeus főtanácsos esetében, aki megküzd megannyi kételyével, miért is ne lehetne az egy szegény sorban élő zsidó vagy egy gér esetében is.

Miután J. befejezte hosszasra nyúlt érvelését, amelyet olykor a papírjaiba nézve olvasott föl, hallhatóan nagyot fújt, mint akinek mázsás kő hullott le a válláról, majd fiatalos önbizalommal telve, fürkészően járatta körbe tekintetét társain, akik az esti órán éppoly csüggedtnek tunk, akárcsak a tanítványok Jézus számukra homályos tanításai hallatán. Talán túl merésznek tunk számukra a sok „ha” és „amennyiben” megengedő feltételezés, vagy talán a túlságosan bonyolultnak tunk és a messzire vezető kerülőút, amit J. szellemi tornamutatványa során bejárt; viszont nem akadt hamarjában senki, aki pró vagy kontra érvelt volna az önmagában is kiselőadásként fölfogható hozzászólás kapcsán.

– Fiam, nagy élvezettel hallgattam olykor irodalmi színezetet öltő érvelését, amely meglehetősen érdekes módon támaszkodott hol az egyes bibliai szöveghe-lyekre és nem kanonikus iratokra, hol pedig legendákra és rabbinikus hagyományokra. Mondanom sem kell, hogy a mai estén sokszor emlegetett történések, s velük az egzegéták is nem csekély fenntartásokkal fogadnák szellemi puzzle-mutatványát, ami egy fiatal kutató részéről cseppet sem megvetendő kísérletnek tunk. Mindannyian több-kevesebb sikerrel próbáljuk megérteni a szent iratokat, ahogy erre a történeti Jézus kutatása kapcsán Tillich rámutatott. Ámbátor minden zsidó farizeusra vonatkozó hivatkozása megállja a helyét, külön-külön is, de a szoros kapcsolatuk és a szellemi-lelki kötelékből fakadó Jézus-pártfogásuk túlságosan is bátor következtetésnek tunk számomra, s talán...

Még be sem fejezte mondandóját a tanár, a svájci sapkás portás egy határozott mozdulattal benyitott az ajtón, és dörgedelmesen közölte:

– Tanár úr, nekem zárni kell az épületet!

Mindenki összerezsent, és riadt szemmel nézett előbb a tapintatlan portásra, majd a szemináriumvezetőre, aki felhúzta dús szemöldökét, s olyan holtsápadt lett az arca, mintha a magasságból a mélybe zuhant volna.

– Értem. Elmondunk egy imádságot, és aztán megyünk.

J.-nek eszébe jutott egy korábbi jelenet. Késő este volt. Már egyedül csak ő ült az asztalánál a megyei könyvtárban, s a lámpákat sorra oltogató portás rászólt: „Fiatalember, ez nem kocsma, hogy éjszakáig itt töltsd az időt!”

* * *

A Late-Night Bible Study

This prose is the first chapter of my novel, which is currently a work in progress. This opening chapter unfolds J.'s subsequent life: from graduating from university, through scholarships abroad, working as a librarian, archival research, to becoming a professor. At the same time, biblical stories come to life in parallel chapters that show Jesus' humanity from the perspectives of Mary and Nicodemus.

Keywords: seminar lesson, Nicodemus, evening meeting, Gospel of John.